

Ronkay Margit:
Objektív vs. személyes tudás
A tudásra jutás és igazolás kérdése Polányi Mihály filozófiájában

Jelen tanulmány fő célkitűzése annak vizsgálata, hogy a Polányi Mihály által meghatározott igazságfogalom mennyiben ütköztethető más igazságfogalmakkal, nevezetesen az igazság koherencia, korrespondencia-elméletével, illetve a Tarski-féle szemantikai elképzeléssel. Továbbá az összehasonlítások eredményeként az is célja jelen írásnak, hogy elemezze annak lehetőségét, hogy a dichotómiákon túl felállítható-e más kapcsolat ezen elgondolások között.

1. A Polányi Mihály által definiált igazságfogalom

Elsőként a Polányi-féle igazságfogalom kerül ismertetésre. Eszerint igazság mindaz, ami kapcsolatot teremt a valósággal. A valóság azonban nem mint véges dolgok örökvényű tárháza jelenik meg Polányi elgondolásaiban, hanem számára a valóság előreláthatatlan megnyilatkozásokkal van definiálva. Ezt Polányi így fogalmazza meg: „Azon meggyőződés hívének vallom magam, hogy létezik a megismerés számára fokozatosan hozzáférhető külső valóság, és minden igazi megértést értesülésnek tekintek erről a valóságról, amely – lévén valóságos – még végtelenül sok váratlan megnyilvánulásban tárulhat fel elmélyülő megértésünk előtt.”¹ Továbbá: „A valóság általam adott definíciója – valóság az, ami még ki-meríthetetlen módokon nyilvánulhat meg – magában foglalja, hogy a valóságra vonatkozó bármely tudásban jelen van az *anticipációk meghatározatlan köre*.”²

Tehát Polányi realista, egyetlen valósággal teremhet mindenki egyéni szempontok szerint kapcsolatot. Továbbá valóságosként definiálja mindazt, amely ki-meríthetetlenül és egyben még elképzelhetetlen módokon tárja fel magát a jövőben. Az igazság ebben a rendszerben pedig nem más, mint az előbbiek értelmében vett valósággal való kapcsolat, eme valóság egy aspektusának megjelenítése.

1 Polányi Mihály: *Filozófiai írásai I.* Szerk. Nagy Endre, Újlaki Gabriella. Ford. Beck András, Lapos Ágnes, Mezei György, Székely László, Unoka Zsolt, Wessely Anna. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1992, 231. (Továbbiakban: *Filozófiai írások I.*)

2 *Filozófiai írások I.* 160.

Az igazág Polányi Mihály számára nem állandó, változatlan jellegű, nem konstans, hanem dinamikus. A valóság előreláthatatlan megnyilatkozásai az igazságban is változásokat kell, hogy eredményezzenek, hiszen különben megszűnne a kapcsolat. Ahogy egyre jobban feltárul a valóság, úgy lesz egyre igazabb és igazabb az erről való tudásunk. Továbbá a dinamikus igazságfogalom abból az elgondolásból is következik, ha úgy gondolunk az igazságra, mint valóságos dologra. Ekkor a valóság definíciójából következően, az igazságnak, ha valóban valóságos, még előre láthatatlan megnyilvánulásokkal kell igazolnia valóságosságát.

Az igazabbá válás lehetőségéről Polányi maga így ír :

Teljesen általánosan azt lehet mondani, hogy ha egy elméletet mint önmagában racionális elméletet ünneplünk, ezáltal voltaképp profetikus erőt tulajdonítunk neki. Abban a reményben fogadjuk el, hogy kontaktust teremt a valósággal, vagyis amennyiben tényleg igaz, az eljövendő századokban megalkotói által nem is álmodott módokon mutatja majd meg igazságát.³

Polányi igazságfogalmának bővebb kifejtéséhez szükséges ismertetni a tudásról szóló alapvető elképzeléseit. Ezekre az alapokra építve lehet majd bővebben kibontani az igazságról, mint igaz tudásról alkotott koncepcióját. Polányi számára bármely tudást három összetevő alkot, az úgynevezett hallgatólágos triász. E három összetevő a következő: fokális figyelem, járulékos figyelem és integráció – a két figyelem közötti kapcsolat. A fokális figyelem tárgya lehet valami érzékszervileg tapasztalható: az, amire figyelünk, az, amit vizsgálunk, de lehet kevésbé megfogható, pl. a kutatási problémánk, amit meg akarunk oldani. A fokális figyelem tárgya mindaz, ami figyelmünk fókuszában áll. A fokális figyelem tárgyára valahonnét, valamiken keresztül figyelünk, mindazon keresztül, ami járulékos figyelmünket alkotja. A járulékos figyelem nem egyenlő a tudattalannal vagy a tudatalattival. A járulékos kifejezés arra utal, hogy nincs a fókuszunkban az adott tudás szempontjából, hallgatólágosan járul hozzá az adott tudáshoz. Mindaz, ami járulékos egy adott tudásra nézve sok esetben akár explicitté is tehető, bár korántsem mindig. Azonban az explicit állapotra váltás egyúttal azt is jelenti, hogy a vizsgált tudásrész figyelmünk fókuszába kerül, és így elveszti járulékos pozícióját. Ekkor már nem az eredetileg vizsgált dolog tudásáról beszélünk, hanem egy új tudásról, új fokális és új járulékos elemmel. A fokális és járulékos

3 Polányi Mihály: *Személyes tudás I.* Ford. Papp Mária. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1994. 22. (Továbbiakban: *Személyes tudás I.*)

elemet az úgynevezett integráció kapcsolja össze. Az integráció mindig személyhez kötött és hallgatólagos, sohasem tehető explicitté. Egy személy tudja csak a járulékos elemeket fokális egésszé összeintegrálni, ám ezt elmondani, explikálni nem képes. Az integráció ellenpárja az analízis, egy adott integráció megtörése. Polányi szerint a valóság egy adott aspektusának megértése az integráció és analízis folyamatának folyamatos váltakozása mentén mélyül el.

A tudás elsajátítása ezekből következően nem explicit alapú (bár természetesen ez egyáltalán nem nélkülözhető, csak nem 100% alapon felelős a folyamatért) csak ellesve egy mestertől, mesterünktől, bízva abban, hogy ő valóban tudással rendelkezik, ezt a tudást először még csak, mint valami értelmetlen folyamatot leutánozva tanuljuk, mindaddig, amíg egyszer csak megtörténik számunkra is az integráció, megszületik számunkra is a tudás. Vagy, ha nem tanulással sajátítunk el egy tudást, hanem egy kutatási folyamat során, azaz abban a pozícióban vagyunk, hogy számunkra állhat össze elsőként egy új tudás, egy új integráció, akkor is a bizalomnak ugyanúgy kiemelten fontos szerepe lesz a folyamatban. Bízunk abban, hogy munkánk eredményes lesz, hogy amit a kutatás elején még csak sejtünk, az valóban valóra válhat, bár lehet, hogy csak évek hosszú és fáradtságos munkája nyomán. Mindezekből az is kiderül, hogy Polányi számára szerkezetileg nincs különbség tudás és megismerés között, számára a kettő közötti különbség pusztán fokozati kérdés. Továbbá - itt nem elemezve részletesen - Polányi nem csak a tudásra vagy a megismerésre alkalmazza a hallgatólagos triász szerkezetét, hanem a készségek, eszközök használatára, vagy a nyelvhasználatra is.

Folytatva a hallgatólagos triász által meghatározott szerkezet elemzését, kiemelhető, hogy a bizalomnak kiemelt szerepe van ebben a struktúrában: bármely tudás megszerzéséhez szükséges és hangsúlyosan személyhez kötött. Ám Polányi ennél tovább megy, nem csak a tudás elsajátítását kapcsolja a bizalomra keresztül a személyhez, hanem annak a megállapítását is, hogy ez a folyamat mikor ért célba. Szerinte saját magunk állítunk fel kritériumokat, amiket saját magunk is értékelünk ki. Az integráció létrejöttének elismerése, ahhoz a személyhez van kapcsolva, aki elindította az integráció létrejöttével végződő folyamatot. Ez paradoxonnak tűnik és pusztán szubjektív tudásnak. Mielőtt azonban a szubjektívizmus kérdésének vizsgálatára kerülné a sor, még egy dologra ki kell térni Polányi tudásfogalmával kapcsolatban. Ez pedig az, hogy Polányi számára minden tudás hit (*belief*)⁴ alapú. Nem vallási értelemben, hanem abban az értelemben, hogy az integráció értékelése járulékos és fokális között az illető személy elképzelésén, és ilyen értelemben a hitén, vélekedésén múlik. Ebből pedig az következik,

⁴ A hit kifejezés használatával igazodom a Polányi fordítások bevett terminológiájához. – R. M.

hogy a tudás, állításaink igazolása nem lehet pusztán racionális, teljesen explicit alapú, mivel ekkor az integrációról, amely pedig meghatározó eleme a tudásnak, nem lennének képesek számot adni. Ezért Polányi szerint a tudások végső igazolása ahhoz a mondathoz konvergál, azzal alapozzuk meg végső módon tudásunkat, hogy 'mert így hiszem'.

Jogos azonban a kérdés, hogy akkor a tudást mi menti meg a merő szubjektívizmustól? Polányi válasza erre az elköteleződés sémájának bevezetése lesz.⁵ Egyfelől az elköteleződés személyes aktus, amelyről Polányi így ír: „Az, ami a személyes tudást megóvjá attól, hogy pusztán szubjektív legyen, az elköteleződés aktusa, annak teljes struktúrájában. Az intellektuális elköteleződés felelősségteljes döntés, alá van rendelve annak, amit jó lelkiismerettel igaznak tartok.”⁶

Ugyanakkor Polányi számára nem csak az alapos körültekintés, az igaz lelkiismeret áll szemben a szubjektívizmussal, hanem az a kapcsolat, amely az igaz tudást a valósággal összeköti. Azzal a valósággal, amely mindenki számára hozzáférhető.

Egy empirikus állítás annyiban igaz, amennyiben megmutatja a valóság egy aspektusát, azét a valóságét, amely jórészt rejtve van előttünk, *és ezért megismerésünkől függetlenül létezik*. Minden tényállítás szükségszerűen univerzális intenciót hordoz, mert valami olyat próbál mondani arról a valóságról, amelyről hisszük, hogy megismerésünkől függetlenül létezik, ami igaz. *Az az igényünk tehát, hogy a valóságról beszéljünk, elkötelezettségünk külső lehorgonyzása egy tényállításba.*⁷

Tehát tudásunk nem lesz szubjektív, mivel univerzális intenciót hordoz, a valóságról tesz megállapítást. Ez az univerzális intenció az, amely megszünteti a szubjektívizmusból fakadó esetlegesnek tűnő választási lehetőségeket és ösztönöz a valósággal való igazi és egyedi kapcsolat megteremtésére.

5 Ez nem a Robert B. Brandom-féle elköteleződés-fogalom, amely főként következtetésekkel, következményekkel kapcsolatban értelmezhető. Polányi számára az elköteleződés bármely tudáshoz szükségszerűen a kezdetektől hozzátartozik. A Polányi-féle rendszerben a következtetések levonásának gyakorlására is mint tudásra tekintünk, amely nem jöhet létre elköteleződés nélkül.

6 *Személyes tudás I.* 121.

7 Polányi Mihály: *Személyes tudás II.* Ford. Papp Mária. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1994. 113. (Továbbiakban: *Személyes tudás II*).

Míg a szóban forgó választási lehetőségek teret nyitnak az önkéntes, ego-centrikus döntéseknek, az univerzalitás iránti vágy konstruktív erőfeszítésre sarkall és addig szűkíti a mérlegelési lehetőségeket, míg a döntést hozó ágens úgy nem érzi, hogy nem tehet másként. *A szubjektív személy szabadságát, hogy azt tegye, ami neki tetszik, legyőzi a felelősségteli személy szabadsága, hogy azt tegye, amit tennie kell.*⁸

Az igazság univerzalitása az állításban tehát, mint intenció jelenik meg. Az univerzális intenció értelmezésére sok példa hozható. Ezek közül egy a tudomány példája. Itt egy új tudományos eredmény igaznak történő elfogadása az adott szakterület tudósai között lefolytatott viták eredményeként jön létre. Azaz olyan személyek közötti viták eredményeként, akiknek hasonló a szakterülete, akik a valóságnak ugyanarra a területére látnak rá. Nem kell mindenkit, az egész tudományt meggyőzni, mert ha az adott szakterületen megszületik a konszenzus, akkor – valószínűleg – a más szakterületekhez tartozó tudósok is átveszik majd ezt az új eredményt, kezdve a területtel szomszédos szakterületekkel, és folytatva az átadást a további szomszédos területeknek. Ez egyben a tudományban működő bizalmi háló illusztrálása is. Tehát Polányi szerint bármely ember – bármely tudós – szakterülete, hozzáértése véges, a számára adott területen kompetens megismerő más területeket illetően pedig bízik abban, hogy mások az ő szakterületeiken hasonlóan körütekintően járnak el. Tehát az univerzális intenció egy szűkebb körben hozzáértő meggyőződések esetenként szenvedélyes vitájaként jelenik meg, míg a kör tágulásával egyre inkább a bizalom veszi át a meghatározó szerepet. Ez az elképzelés nem csak a jelenre, hanem a múltra is vonatkozik. Hihetünk, támaszkodhatunk a múlt eredményeire, mivel azt gondoljuk, hogy az elődök állításaikat univerzális intencióval hozták meg az elköteleződés sémáján belül.

Az elköteleződés sémája azonban nem biztosít tévedhetetlenséget, a tévedés lehetősége mindig fennáll. Polányit idézve:

Minden valósággal kapcsolatos meggyőződésnek szükségszerű eleme a tévedés lehetősége, s ha emiatt a kockázat miatt visszavonnánk hitünket, megszakítanánk minden kapcsolatot a valósággal. Egy kompetens bizalmi aktus eredménye személyenként kétségkívül más és más lehet, de mivel a különbségek nem az egyének önkényességéből származnak, mindegyik jogosan tartja fenn univerzális intencióját. Mivel mindegyik azt reméli,

8 *Személyes tudás II.* 110.

hogy sikerült megragadnia a valóság egy vonatkozását, mindannyian remélhetik, hogy eredményeik végül egybe fognak esni, vagy ki fogják egészíteni egymást.⁹

Ezt a kockázatot azonban Polányi szerint vállalnunk kell, illetve nincs mód a kikerülésére. Bizonyos értelemben azonban csökkenthetjük. A tudomány példájára, nevezetesen pedig a tudományos vitákra visszautalva azt látjuk, hogy egy egyén munkája nyomán megszülető új eredményt ugyanis a tudományos közösségnek jóvá kell hagynia. Hiába gondolja egy kutató, hogy igaz tudáshoz jutott, ha a tudományos közösség ezt nem hagyja jóvá. Az univerzális intencióval állított állítás, ha nem is mindenkit, de az adott tudományos közösséget igenis meg kell, hogy győzze. Az adott tudományos közösség egyetértése jelentős garancia arra, hogy valóban igaz jött létre.

Az igazabbá válási folyamat keretet nyújt Polányi relativizmussal kapcsolatos elgondolásának kifejtésére. Ez a folyamat ad lehetőséget annak a megfigyelésnek az értelmezéséhez, hogy a világban adott dologról különböző állításokat fogalmaznak meg, miközben a Polányi-féle univerzum egyedüli, tehát csak egy igazságról lehet beszélni egy adott dolog kapcsán. Azonban az igazabbá válási folyamat kitágítja a keretet az azonnali igazság eldöntése kérdésében, hiszen lehet, hogy a jövőben egy adott állítás, elmélet későbbi és egyben igazabb változata már nem lesz ellentmondásban más elképzelésekkel, vagy az is kiderülhet, hogy nem is ugyanarra a dologra vonatkozó versengő állításokról, elméletekről van szó.

Összefoglalva, egy igaz állítás a valóságra vonatkozik – arra a valóságra, amely még előreláthatatlan módokon fog megnyilvánulni – ugyanakkor személyes integráció aktusa révén kerül kinyilvánításra. Tehát Polányi összekapcsolja a valóságra vonatkozó objektív pólust a személy szubjektív pólusával. Ez az összekapcsolás az elköteleződés sémájában jön létre, és az ebben a sémában megfogalmazott állításokat nevezi Polányi – túlmutatva a szubjektív-objektív dichotómián – személyesnek.

2. A Polányi-féle igazságfogalom összehasonlítása az igazság koherencia- és korrespondencia- elméletével, valamint a Tarski-féle szemantikai elképzeléssel

Az igazság Polányi-féle megfogalmazásának bemutatása után nézzük meg, hogy ez az elgondolás hogyan viszonyul más igazság-megfogalmazásokhoz.

9 *Személyes tudás II.* 120.

Elsőként nézzük az igazság koherencia elméletét. Eszerint igaz az a tudás, amely koherens egy állításhalmazzal. A koherencia-elméletnek több alelete létezik aszerint, hogy hogyan határozza meg a definícióban szereplő koherencia-fogalmat, valamint hogy hogyan definiálja a viszonyítási állításhalmazt. A koherencia-fogalom kapcsán beszélhetünk például koherenciáról, mint konzisztenciáról vagy koherenciáról, mint magábfoglalásról. Az állítás-halmaz esetében megkülönböztethetjük az állításhalmazt, mint például az aktuális elfogadott hitek halmazát vagy egy mindentudó lény hiteinek halmazát. A koherencia-elmélet egyik nagy kihívása pontosan az állításhalmaz meghatározásának kérdése. Nem tekintve a koherencia-elmélet szokásos kritikáit, a Polányi-rendszerrel való ütközésekre térek rá.

A koherencia fogalma Polányinál is megjelenik, mint állítások közötti viszony jellemzésére alkalmas kifejezés. Sőt egy adott hitrendszer (*system of beliefs*) stabilitásának egyik mérőszáma.¹⁰ Azonban a stabilitás, bár fontos tulajdonság, még nem garancia az igazságra. A tudományra utalva vissza ismét, egy tudományos újdonság a tudományos közösség hagyományában kell, hogy gyökerezzen; ugyanakkor, ha nincs benne eredetiség, akkor nem tarthat számot érdeklődésre. Egyrészt normákra kell, hogy támaszkodjon, másrészt el kell, hogy rugaszkodjon ugyanezekről a standardokról, amiket majd, ha tényleg igaz felfedezésről beszélünk a fentiek értelmében, akkor ez a felfedezés át fog alakítani. A következő felfedezés hagyománya pedig már ezek az átalakított normák lesznek, amik arra várnak, hogy egy új felfedezés következtében ismét változzanak. Polányi számára a normák átalakulása egy igazabbá válási folyamatként értelmezhető.¹¹ Az a hagyomány, amelyet igaznak gondolunk, egy új felfedezés hatására még igazabbá válik. Ezt a keretet, a folyamatos felülírás lehetőségét, amely nem új normákat teremt, hanem a meglévőket alakítja át, nem találjuk meg a koherencia-elméletben. Továbbá a standard koherencia-elmélet az állítás-halmazt – amelyek elemei koherensek egymással – vagy pusztán objektív vagy pusztán szubjektív alapokon próbálja meghatározni szemben a Polányi-féle személyes körülhatárolással. A bevett koherencia-elmélet konstans jellege és objektív/szubjektív megközelítése ütközik a Polányi-féle igazság dinamizmusával és személyes jellegével.

10 A stabilitás három kritériuma Polányinál: cirkularitás, önkiterjesztés és magképződés-gátlás. Ld: *Személyes tudás II.* 77-86.

11 Az igazabbá válás folyamata külön figyelmet érdemel Polányinál. Hiszen ő maga se tagadja, hogy az igazabbá válás folyamata során elképzelhető olyan változás is, amelyet már nem mint megváltozott norma, hanem mint teljesen új norma értékelünk. E kettő közötti különbség eldöntését a tudós intellektuális szenvedélyei segítik. E szenvedélyek és működésük bemutatása meghaladja jelen cikk tartalmi lehetőségeit.

Ha az igazság korrespondencia-elmélete a vizsgálat tárgya, akkor a helyzet a következő. Az igazság korrespondencia-elmélete szerint, egy állítás igaz, ha kapcsolatban áll a valóság egy adott részletével. Itt a kapcsolat és a valóság egy adott részletének különböző definíciói számos esetet hoznak létre. A kapcsolat vonatkozásában beszélhetünk: korrespondenciáról, konformitásról, egyetértésről, másolatról, reprezentációról, referenciáról, megfelelésségről és így tovább. A valóság egy adott részletének értelmezése szintén számos lehetőséget nyújt: beszélhetünk tényekről, szituációkról, eseményekről, tárgyakról, halmazokról, tulajdonságokról, stb. Itt is rögtön a Polányi-féle igazságfogalommal való összevetésre térek rá. Ez azonban nehezebben közelíthető meg, hiszen Polányi maga mondja, hogy az igazság nem más, mint a valósággal való kapcsolat elérése. És ebből bárki jogosan következtethet arra, hogy ez tehát nem más, mint a korrespondencia igazságelmélet egy altípusa, ahol az esetnek megfelelően definiálva van a kapcsolat típusa és hasonlóan a valóság adott halmaza.

Ez részben igaz is, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy Polányi Mihály az igazságot nem csak, mint a valósággal való kapcsolatot definiálja, hanem annál jóval szélesebb alapokon tárgyalja. Polányi számára az igazságnak személyes alapja van, amely összekapcsolja a szubjektívét és az objektívát. Ezzel szemben a korrespondencia-elmélet pusztán objektívan akarja a valósággal való kapcsolatot és annak elérését definiálni. Továbbá a standard korrespondencia-elmélet szerint a valósággal való kapcsolat, ha egyszer felállításra került, többé nem változik, szemben a Polányi-féle állandóan előreláthatatlan változás kritériumával. Így a kettő mégis szembeállítható egymással.

Végül nézzük az utolsó ebben az írásban érintett igazságfogalmat, amely Alfred Tarski nevéhez fűződik. Eszerint az igazság két nyelv – a tárgynyelv és a metanyelv – állításai közötti megfelelő kapcsolatra vezethető vissza. Hogy rögtön egy példával illusztráljam, »a hó fehér« állítása a tárgynyelvben akkor lesz igaz, ha a neki megfelelő metanyelvi mondat igaz. Azaz »a hó fehér« akkor és csak akkor igaz, ha a hó fehér'. Ez a megfogalmazás megint közelít a Polányi-féle elgondoláshoz, mivel egy állítás igazságértékét az állítás megerősítésével kapcsolja össze. Ugyanakkor, ugyanúgy, mint a korrespondencia-elméletnél nem veszi figyelembe a személyes elköteleződés aktusát. Állításokat kapcsol össze, azonban mindezt az állítást tévő személy figyelembevétele nélkül. A Polányi-féle személyes elköteleződés alapú igazságfogalom szerint a példamondatot – »a hó fehér« igaz, ha a hó fehér –, a következőképpen kéne átfogalmazni, hogy »a hó fehér« igaz, ha hiszem, hogy a hó fehér'. Ebben az újrafogalmazott formában már helyet kap a személyes elköteleződés aktusa, a mondaton belül megfigyelhető az elköteleződés mind univerzális ('»a hó fehér« igaz'), mind személyes irányultsága ('ha hiszem, hogy a hó fehér'), amelyek azonban összekapcsolódva kerülnek kinyilvánításra.

3. A Polányi-féle személyes igazságfogalom mint az objektív igazságkritériumok kritikája

Az igazságelméletek összehasonlítása kapcsán elmondhatjuk, hogy összességében Polányi szembemegy bármely objektív kritériumokra alapozott igazságelmélettel. Ez az a felület, ahol egységesen meghúzható a válaszvonal a Polányi-féle elgondolás és a bemutatott többi igazságfogalom között. Polányit idézve:

Ennyiben tehát bárminek az állításából következik saját megismerő művészetünk értékelése, s az igazság megállapítása döntően függ egy sor olyan személyes kritériumtól, amelyeket nem lehet formálisan meghatározni. Ha az utolsó szó mindenütt az artikulálatlané, ami kimondatlan és mégis döntő, akkor ezzel párhuzamosan óhatatlanul korlátozódik a kimondott igazság státusa is. A személytelenül tárgyilagos igazság ideálját újra kell értelmezni, hogy helyet kapjon benne annak az aktusnak az inherensen személyes jellege, amely révén az igazság kinyilvánításra kerül.¹²

Az inherensen személyes jelleg pedig az elköteleződést jelenti, amely Polányi személyes igazságfogalmának kulcsa. Polányi számára a pusztán formális eljárásokra támaszkodó, a megismerő vagy az állító személyt teljesen kiküszöbölni akaró igazság-elméletek nem tudnak számot adni arról, ahogy az igazság ténylegesen kifejezésre jut. Szerinte a következő belátás az alap bármely igazságfogalom felállítására: „Szabadulásunk az objektívizmustól annak felismerése, hogy végső meggyőződéseinknek csak meggyőződéseinken belül maradvá tudunk hangot adni – azoknak az elfogadásoknak a rendszerén belül, amelyek logikailag megelőzik minden speciális állításunkat, megelőznek minden általunk birtokolt speciális tudásrészletet.”¹³

A *Személyes tudás*¹⁴ c. műve nem csak főcíme, hanem alcíme: *Úton egy poszt-kritikai filozófiához* is utal Polányinak az elköteleződésnek és így a személynek és egyben a személy hiteinek tulajdonított fontosságára. Véleménye szerint a 17. századi tudományos forradalomtól kezdve a tudomány egy kritikai útra lépett, amelyben az objektív, személytelen, tisztán racionális alapon megfogalmazott igazságfogalom a cél, mindezek után azonban napjainkban váltás szükséges, immár posztkritikai utat kell követni, amelyen az ész mellett a hit is szerepet kap,

12 *Személyes tudás* I.127-128.

13 *Személyes tudás* II. 42-43.

14 *Személyes tudás* I.-II.

illetve nincs eltagadva a hit hozzájárulása a tudáshoz. Ilyen értelemben tartja Polányi saját filozófiájára nézve programadónak az ágostoni mondást: „nisi credideritis non intelligitis.”¹⁵

Polányi számára azon túl, hogy elméleti koncepciót fogalmaz meg az igazság definiálására, annak gyakorlatba való átültethetősége is nagyon fontos. Szerinte ennél a pontnál, azaz a gyakorlatban való használhatóságot tekintve az úgynevezett objektív igazságfogalmak különösen is megmutatják, hogy nem alkalmasak az igazság tényleges megfogalmazására. Ismét Polányit idézve:

Nyugodtan ki lehet tehát mondani ezeket a formulákat, hogy megnyugtassák szigorúan empirista lelkiismeretüket. Csak akkor válnak a formális eljárások és a tudományos igazság különböző redukált kritériumainak kétértelműségei nyilvánvalóvá s akkor hagyják az embert hatékony útmutatás nélkül, amikor egy eleven tudományos probléma aggasztó dilemmájával kerül szembe.¹⁶

Azaz, ha jelen időben kell alkalmazni őket. Szemben a Polányi-féle megoldással, amely szerinte ténylegesen tükrözi azt, ahogy – és most a kutatóknál maradván – azok meghozzák döntéseiket, követve és jóváhagyva a maguk állította kritériumokat az elköteleződés aktusában.

Összefoglalóan azt lehet állítani, hogy Polányi olyan igazságfogalmat próbált alkotni, amely nem csak szembeállítható más, egy általános fokon objektív jelzővel illelhető igazságfogalmakkal, hanem egy bizonyos értelemben megpróbált rajtuk túlmutatni. Tehát bizonyos fő karakterisztikák, amelyek akár az adott elmélet nevében is szerepelnek, úgymint koherencia és korrespondencia vagy a Tarski-féle metanyelvi újraállítás, a Polányi-féle megfogalmazásban is megjelennek, sőt hangsúlyosan kiemelhetők. Azonban Polányi nem vesz át elméleteket a maguk teljességében, nem ad teret annak, hogy a megismerőt mint személyt eliminálni lehessen az igazságfogalommal kapcsolatban. Az igaz tudás Polányi számára személyes, és előreláthatatlan megnyilvánulások révén teremti folyamatosan közelebbi kapcsolatot a valósággal.

15 Az idézet Polányi által használt fordítása a *Személyes tudás II.* 41. 15 számú lábjegyzetében található: Szent Ágoston: *De libero arbitrio*. I. könyv, 4. rész: „A lépéseket kijelölte a próféta, aki azt mondta: „Ha nem hiszed, nem fogod érteni.”

16 *Személyes tudás I.* 290-291.

Irodalom:

Polányi Mihály 1992: *Filozófiai írásai I.* Budapest, Atlantisz Kiadó.

Polányi Mihály 1994: *Személyes tudás I.- II.: Úton egy posztkritikai filozófiához.* Budapest, Atlantisz Kiadó.